

Славко В. Петаковић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 05. 10. 2016.
Прихваћен: 20. 10. 2016.

ПОДСЕЋАЊЕ НА ЈЕДНУ ВАНРЕДНУ КЊИГУ И ЊЕНЕ АУТОРЕ

У раду се указује на значајну појаву *Прегледа југословенске књижевности* (1959), који је донео новине у стручној литератури и методичкој пракси. Такође, у раду се, први пут у историографији успостављају својеврсни портрети аутора *Прегледа* Драгутина Стефановића и Вукашина Станисављевића.

Кључне речи: *Преглед југословенске књижевности*, Драгутин Стефановић, Вукашин Станисављевић, историја књижевности, приручник.

Појава четвортомног *Прегледа југословенске књижевности* (1959¹) несвакидашња је у настави књижевности и педагошкој пракси уопште. Ова књига, намењена превасходно ученицима средњих школа, према сведочењу многих ђачких и студентских генерација, али и према сећању немалог броја наставника и професора, превазишла је своју основну намену. Била је коришћена и на nižем – основношколском и на вишем – академском нивоу образовања не бивајући само приручник, како је у поднаслову одређен њен профил, већ и уџбеник на који је ослањана настава књижевности. Генеза настанка и развијања *Прегледа* не може се свеобухватно сагледати без представљања његових аутора¹, чији портрети су у књижевној историографији до сада недовољно осветљени.

---

* petakovics@yahoo.com

¹ Напомена: Први, други и четврти том *Прегледа* написан је у коауторство, док је трећи том сачинио самостално Д. Стефановић.

Драгутин Стефановић² рођен је 25. октобра 1923. године у селу Горње Грбице код Крагујевца. У најранијем детињству остао је без оца кога није ни запамтио, одрастајући у тешким условима, са два брата и сестром у мајчином окриљу. Основну школу и гимназију завршио је у Крагујевцу. Његова младост обележена је тешким искуством, чије ожиљке је носио до краја живота. Као ђак Прве крагујевачке гимназије изведен је са професорима и школским друговима, међу којима је био и његов рођени брат, на стрељање 19. октобра 1941. године. Пуком случајношћу преживео је страстиште. Када су доведени на губилиште, ученици су се међусобно држали за руке и у врсти је непосредно до Драгутина стајао његов брат Милутин. Пред саму егзекуцију Немци су одлучили да изванредан број ђака поштеде како би их сачували за будућу размену заробљеника са партизанима који су држали неке окупаторске војнике. Одвајајући групу за размену немачки официр је руком „пресекао” ланац ученика тачно између Драгутина и Милутина. Тиме је дао знак да крило врсте коме је припадао Драгутин не буде убијено. Додир дланом и муњевито размењен поглед био је последњи Драгутинов контакт са братом који је неколико тренутака касније пао под немачким рафалима. Преживевши шумарички пакао Драгутин Стефановић се придружио партизанским јединицама и као учесник борби на Сремском фронту још једном се уверио да се конци судбине заплићу и расплићу мимо очекиваног реда ствари. Током борбених дејстава један шрапнел га је погодио у ногу наносећи озбиљну рану. У тешким условима на фронту војни хирурзи су у временској изнудици без много премишљања прибегавали радикалним оперативним решењима и ампутирали повређене екстремитете. Тај захват је следовао и Драгутину, али се у одсудном тренутку појавила једна старија сељанка предлажући да лековитим травама санира рану и заустави развијање гангрене. Неволјно су лекари пристали и до наредног јутра десило се за класичну медицину неочекивано – видарка је мелемом успела да залечи рану и спречи упални процес.

Драгутин Стефановић је припадао нараштају који је из ратног вихора изашао жедан мира, племенитости и лепоте. Негдашњи крагујевачки ђак је ту узвишеност потражио у свету уметности. Уписао се на студије српскохрватског језика и југословенске књижевности на Филозофском

---

²Захваљујемо господину Браниславу Стефановићу, сину Драгутина Стефановића, који нам је љубазно ставио на располагање биографске податке о своме оцу. Догађаје у вези са стрељањем у Крагујевцу и рањавањем на Сремском фронту наводимо на основу сећања Б. Стефановића на очево приповедање о тим збивањима.

факултету у Београду (1947), где је и дипломирао (1951)³. По завршетку студија постављен је за професора Крагујевачке гимназије, чији ђак је некада био. Служба у овој школи испуњавала га је, осим болом због сећања на зверство окупатора, и поносом јер је школујући се у њој стекао пријатељства са ученицима (Драгослав Срејовић, Мија Алексић, Драгомир Фелба, Бранислав Цига Јеринић, Љубомир Убавкић Пендула, Васа Пантелић и др.), испоставиће се касније знаменитим личностима српске културе, са којима је друговао до позних година живота. По одлуци ресорног министарства прешао је 1957. из Крагујевца у Београд на службу у Завод за унапређење школства (касније: Завод за основно и средње образовање и образовање наставника Републике Србије), да би по оснивању Педагошке академије постао њен професор, остајући на том положају до пензионисања (1982). Из радног односа је магистрирао са темом *Лирика Симе Пандуровића* (1961) и докторирао са тезом *Песнички језик и стил Владислава Петковића Дуса* (1964) на Филолошком факултету у Београду. Као врсног језичког znalца ангажовали су га колеге и књижевници за преглед рукописа, те је лекторисао многе стручне прилоге и поетска дела. Предано се посвећивао стручном раду, нарочито на пољима методике наставе језика и књижевности и историје књижевности, објављујући низ стручних прилога, приручника и уџбеника, међу којима се издвајају *На путевима наставе матерњег језика и књижевности* (1964) и *Песнички језик и стил Владислава Петковића Дуса* (1974). Умро је 3. јула 1998. године у Београду.

Вукашин Станисављевић⁴ рођен је 1. марта 1924. године у Шурићу, недалеко од Алексинца. Основну школу похађао је у Враћеновици, нижу гимназију и прва два разреда основне школе у Алексинцу, трећи и четврти у Неготину, а дипломирао је у Јагодини (1946). Животна стаза била му је несигурна и у неколико случајева излагао се погибелји због порекла и политичког опредељења. Његов отац Спаса Станисављевић био је један од најбогатијих земљорадника у алексиначком крају и након Другог светског рада био је ухапшен као кулак. Сва имовина му је била конфискована. Под неразјашњеним околностима изгубио је живот у нишком затвору дан пре изласка на слободу, непосредно пошто је виши суд донео ослобађајућу пресуду не налазећи да је „народни непријатељ”. Сâм Вукашин је као сим-

³ До одвајања Филолошког од Филозофског факултета у Београду дошло је 1960. године.

⁴ Захваљујемо госпођи Весни Станић, ћерки Вукашина Станисављевића, која нам је љубазно ставила на располагање библиографске податке о своме оцу. На томе извору заснивамо у највећој мери сазнања о Вукашну Станисављевићу.

патизер Равногорског покрета током рата био на мети љотићеваца који су хтели да га ликвидирају. По ослобођењу га је надзирала Озна, хапшен је због класне припадности, иако му је отац био ослобођен оптужбе, и није могао да добије посао учитеља након што је завршио Учитељску школу у Јагодини. Нешто касније ситуација је постала повољнија. Студирао је српскохрватски језик и југословенску књижевност на Педагошкој академији у Београду, где је дипломирао (1948). Потом се запослио као наставник у основној школи у Богатићу. Жеља за даљим усавршавањем и проширивањем знања о историји језика, књижевности и наставној методици подстакла га је да ванредно настави студирање југословенске књижевности и српскохрватског језика на Филозофском факултету у Београду, где је и дипломирао. Све време Станисављевић је студирао из радног односа, службујући у Смедеревској Паланци (Мешовита гимназија), Крагујевцу (Прва мушка гимназија и Учитељска школа), Неготину (Учитељска школа) и Београду (Четрнаеста и Осма – данас Трећа гимназија, Педагошка академија за учитеље). Настојећи да своје бављење проучавањем књижевности заокружи, одбранио је докторску дисертацију *Романи Добрице Ћосића* на Филозофском факултету у Новом Саду (1977). Радни век је завршио на месту помоћника директора Републичког завода за образовање у Београду (1982). Станисављевић је био вредан прегалац на стручном пољу. Бавећи се претежно уџбеничком и методичко-дидактичком литературом објавио је, самостално или у коауторству, двадесетак књига: *Преглед југословенске књижевности* (са Д. Стефановићем), *Прилози настави књижевности* (десетак издања), *Како се учи вештина писања*, *Наша народна књижевност*, *Основи писмених састава*, *Језик и култура говора* (са Д. Јовићем, потом са К. Љубеновићем), намењених ученицима и/или наставницима језика и књижевности. Осим тога, објавио је и вредне монографије: „*Корени*” *Добрице Ћосића*, *Српска национална револуција у казивању Вука Стефановића Караџића*, *Хајдук Вељко у народној књижевности*, *Два века српских уџбеника 1717–1918* и *Косовски еп* (поводом петстогодишњице Косовске битке). Књиге В. Станисављевића објављивали су најугледнији издавачи из Србије и Југославије, међу којима се издвајају Завод за уџбенике из Београда и Дечије новине из Горњег Милановца, а ауторове дугогодишње релације са њима сведоче о високом степену стручне и пословне сарадње. Након одласка у пензију Вукашин Станисављевић је почео да се бави уметничком прозом. Објављено му је више романа претежно историјске тематике: *Скица за споменик* (1986), *Роман о Бори Станковићу* (1990), *Деспот Стефан Лазаревић* (1994), *Вук и Вељко* (1994), *Капетан Миша* (1995), *Стеван Мокрањац* (1996), *Ко је убио сликара* (1997), *Адам или*

Сага о филозофу ратару (1998), *Исповести Маре Павловић* (2002). Умро је 17. септембра 2007. године у Београду.

Драгутин Стефановић и Вукашин Станисављевић срели су се као студенти у Београду и вероватно да је тада уз узајамну колегијалну наклоност успостављено и међусобно уважавање због обостране озбиљности, педантности и марљивости у савлађивању наставног градива. Осим овога, обојица су неко време предавали у Крагујевачкој гимназији, те су и тамо, чак и уколико се нису сусрели на служби (није искључено да јесу), од колега које су обојицу познавале могли један о другом чути речи хвале на рачун одговорности и преданости послу. Колегијалност се изродила касније, сећају се тога потомци Стефановића и Станисављевића, у искрено пијатељство деценијама неговано између две породице. Само овако реконструисана предисторија *Прегледа* може открити у којим околностима су 1957. године, када је Министарство просвете Народне Републике Србије расписало позив за израду уџбеника из српскохрватског језика и књижевности за средње школе, два релативно млада и у свету науке неафирмисана средњошколска професора из унутрашњости одлучила да се одазову и да, након победе на конкурс са својим рукописом, штампају књигу. Са немалом стрепњом су Стефановић и Станисављевић послали рукопис под шифром „Амица” на конкурс, зазирућу највише од такмаца са Универзитета у Београду и Новом Саду јер је позив био отворен за све наставнике од основношколског до универзитетског нивоа. Прибојавали су се и ауторитета комисије у којој ће, претпостављали су, одлучујућу реч имати универзитетски професори Велибор Глигорић или Димитрије Вученов. Осим овога, од одсудне важности су могли бити и детаљи из Станисављевићеве биографије и сенке коју је у њима могла видети комунистичка власт. Испоставило се да се надлежни у институцијама Федеративне Народне Републике Југославије нису при одлучивању о стварима од колективног интереса увек водили критеријумима идеолошке подобности или друштвено-хијерархијске припадности потенцијалних стручних кадрова. Комисија је одлуку о победнику на конкурс донела искључиво на основу просуђивања о квалитету понуђених рукописа јер се другачије не може објаснити успех младих, широј јавности непознатих професора, који никада – ни после успеха са *Прегледом* – нису били чланови Комунистичке партије нити су били привилеговани по било ком основу.

Изради *Прегледа југословенске књижевности* претходиле су дуготрајне и обимне припреме, што се може закључити на основу аналитичког увида у композицију и садржај књиге. Аутори су сакупљали грађу, проучавали сваковрсну литературу – језичку, књижевну и историјску,

размишљали како најбоље да методолошки повежу излагање јер им је предстојао задатак да прикажу целокупни ток књижевности од народне до савремене књижевности обухватајући, према ондашњој представи о заједничкој социо-културној историји народа Југославије, појаве у српској, хрватској, словеначкој и македонској књижевности. И сами аутори били су свесни јединствености и тежбности свога подухвата, али их то сазнање није поколебало већ је представљало надахнуће: „[...] подстицај за његово [Прегледа – прим. аут.] састављање била је и чињеница да од ослобођења па све до данас у нашим школама није било готово ниједног рада ове врсте које би велику и преку потребу за уџбеником књижевне историје или задовољио или бар ублажио”⁵. Осмишљавајући *Преглед* аутори су чврсто формулисали концепцију књиге узимајући у обзир њену изворну намену. Скрупулозно и разложно су избегли да књигу назову *Историјом југословенске књижевности* јер би таква замисао захтевала сасвим другачију методолошку оријентацију у организовању и излагању грађе⁶ удаљавајући ауторе од полазне идеје да напишу „приручник [који] ученицима треба да пружи повезано познавање свих важнијих периода и писаца наше књижевне историје”⁷. Посебан напор изискивала је потреба да излагање буде прилагођено „захтевима које одговарајући узраст ученика намеће”, тј. да буду поштовани сви дидактичко-методички принципи и уважене когнитивно-психолошке карактеристике ученика старосног

⁵ Д. Стефановић, *Предговор* у: Д. Стефановић – В. Станисављевић, *Преглед југословенске књижевности*, I, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, Београд, 1959, 3.

⁶ Пре Другог светског рата било је више, школских и других, издања историја и прегледа књижевности из којих су Д. Стефановић и В. Станисављевић могли црпети одређена сазнања. Међутим, пред њих је постављен сасвим нови задатак у односу на претходнике јер је требало саставити књигу усклађену са новим наставним програмом и са другачијом књижевноисторијском перспективом која је била у вези са новим друштвеноисторијским амбијентом. Наводимо само неке од историја и прегледа књижевности објављених до Другог светског рата: С. Новаковић, *Историја српске књижевности*, Београд, 1867; С. Новаковић, *Историја српске књижевности*, Београд, 1871²; I. Filipović, *Kratka poviest književnosti hrvatske i srpske za građanske i više djevojačke škole*, Zagreb, 1875; Đ. Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898; J. Грчић, *Историја српске књижевности*, Нови Сад, 1903; А. Гавриловић, *Историја српске и хрватске књижевности*, Београд, 1910–1929; П. Поповић, *Преглед српске књижевности*, Београд, 1913²; П. Поповић, *Југословенска књижевност (Књижевност Срба, Хрвата и Словенаца)*, 1918; В. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1913; D. Bogdanović, *Pregled književnosti hrvatske i srpske*, I, Zagreb, 1914; А. Ст. Јотић, *Историја књижевности Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд, 1921; Т. Остојић, *Историја српске књижевности*, Нови Сад, 1923; А. Гавриловић, *Историја српске и хрватске књижевности*, Београд, 1927; Ђ. Анђелић, *Историја југословенске књижевности*, Београд, 1933; F. Poljanec, *Repetitorij istorije jugoslovenske književnosti*, Zagreb, 1936; Милош Савковић (*Jugoslavenska književnost; primeri stila i jezika – za VI razred srednjih škola*, I, Београд, 1939.

⁷ Исто.

распона од првог до четвртог разреда средње школе, којима се аутори обраћају. Осим овога, Стефановић и Станисављевић су педагошку праксу намеравали да унапреде наглашавајући у *Прегледу* да су нарочиту пажњу посветили „књижевно-теоретској анализи”⁸ важнијих дела уочивши да је управо тај аспект наставе књижевности осетљив. Желели су, дакле, да проучавање књижевности усредсреде што више на изучавање појединих жанрова и конкретних уметничких дела, заснивајући тумачење на коришћењу теоријске апаратуре. Тиме је антиципиран квалитативни напредак у стручној литератури и методичкој пракси.

Грађа је у *Прегледу* изложена систематично и прегледно. Осветљавали су књижевне и културне појаве у дијахроном и синхроном поретку, чиме је постигнута ширина перспективе у представљању литерарних токова. На почетку сваког поглавља скициран је друштвеноисторијски контекст у коме се зачињала и развијала одређена стилска формација. Истакнути су притом и ликови писаца чија дела су обележила одређену епоху светске књижевности, чиме је у *Прегледу* успостављен функционални оквир којим је обухваћена слика културног развоја народа Југославије. Након уводног пасажа следио је преглед доминантних жанрова, најважнијих домаћих писаца и њихових дела, уз „књижевно-естетску анализу”⁹. Доследно спровођење овако постављеног композиционо-методолошког модела у сва четири тома *Прегледа* сведочи о акрибичности аутора и рафинираности са којом су знања из широке области културне историје након акумулирања подвргавали селекцији, потом систематичном повезивању у складу са научним критеријумима, и уобличавању у коначну верзију књиге.

Праћењем различитих издања *Прегледа* може се уочити да су Драгутин Стефановић и Вукашин Станисављевић прилежно радили на дорађивању књиге уносећи језичко-стилске корекције у складу са мењањем званичне правописне норме и усаглашавајући садржину и концепцију књиге са периодичним променама наставног програма. Тако испољена брига за *Преглед* сведочи о посвећености аутора, свесних да им широка употреба књиге осим стваралачког поноса доноси и бреме велике одговорности. Са двадесет седам издања на српском (ондашњом терминологијом: српскохрватском) и македонском језику, и са тиражом од преко пет милиона примерака ова књига је била заиста посебна у стручној

⁸ Исто.

⁹ Д. Стефановић, *Предговор* у: Д. Стефановић, *Преглед југословенске књижевности*, III, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, Београд, 1959, 3.

литератури свога времена¹⁰. Нашим прилогом желели смо да подсетимо на појаву *Прегледа*, пионирског подухвата у стручној литератури, али и на његове ауторе, представнике специфичне поратне генерације српских интелектуалаца која се унутрашњом жилавошћу опирала небројеним невољама и искушењима. И Стефановић и Станисављевић су били изузетне личности, сведочи то њихов пређени пут од пасивних сеоских средина из којих су потекли, преко ратишта уз трауматична искуства, школовања у оскудним материјалним условима, службовања по унутрашњости Србије до смиривања на концу у Београду. Посебно треба истаћи њихов постојани елан који их је бодрио да се привржено баве књижевношћу и језиком и континуирано се стручно усавршавају у племенитом хтењу да стечено знање уложе у општу корист.

Славко В. Петаковић

ПОДСЕЋАЊЕ НА ЈЕДНУ ВАНРЕДНУ КЊИГУ И ЊЕНЕ АУТОРЕ

Резиме

Прегледу југословенске књижевности (1959) припада значајно место у стручној литератури намењеној настави књижевности. Аутори, Драгутин Стефановић и Вукашин Станисављевић, начинили су пионирски подухват састављајући *Преглед* јер у педагошкој пракси у Југославији након Другог светског рата није било књиге такве намене. Деценијско присуство књиге у настави, велики број њених издања и тиражи потврђују да је била у ширкој употреби и да је превазишла основну намену, не бивајући само приручник, како је у поднаслову одређен њен профил, већ и уџбеник на који је је ослањана настава књижевности.

---

¹⁰ Из употребе је *Преглед* потиснут са променама друштвено-политичког контекста које су од краја осамдесетих година двадесетог века на овамо биле све интензивније одражавајући се, између осталог, и на устројство наставних програма. Осим овога, последње деценије прошлог столећа обележене су развојем теоријско-методолошког и методичког плуралитета у науци и настави, па је *Преглед* у неким аспектима бивао анахрон.